

Emlékezés Andorka Rudolfra (1931-1997), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Rudolf Andorka (1931-1997), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Andorka Rudolffal 1961-ben, vagy 1962-ben találkoztam először. Akkor lettem a Központi Statisztikai Hivatal /KSH/ külföldi levéltárának a vezetője s az én dolgom volt, hogy találjak fordítókat azokra a cikkekre, akik lefordítják azokat a cikkeket, amiket a KSH munkatársai olvasni szeretnének. Rudinak nem volt állása – 1957-ben öt hónapot börtönben is ült, ezért ügyvédként se dolgozhatott és sok nyelvből nagyon sokat és gyorsan dolgozott, így sok pénzt is keresett. A Gellérthegyén házat épített és első felesége, Iza sok házibulit szervezett. Rudival nagyon jó barátságba kerültünk. Ő is szerzett nekem fordításokat az országos fordító irodában. Rudi édesapja diplomata volt, egy ideig követ Spanyolországban, azonban amikor Horthy átengedte a németeket Szerbiába, tiltakozásból lemondott és hazajött Magyarországra. Rudi 1949-ben leérettségizett és beiratkozott a jogi karra, de édesapját meghurcolták és 1951-ben őket kitelepítették. Rudi ezután fizikai munkát végzett, illetve fordított. 1957-ben öt hónapot börtönben töltött- semmiért. Én is azok között voltam, akik ajánlották Dányi Dezsőnek, a könyvtár igazgatójának vegye fel a könyvtárba s néhány hónapig ott dolgozott s onnan vitték fel a társadalom statisztikai könyvtárba, ahol átvette Ferge Zsuzsa társadalmi mobilitás kutatását. Sok matematikát tanult, így korszerű mobilitáskutatást végzett, amivel komoly nemzetközi elismerés jutott osztályrészéül.

Az 1972-es adatokon tesztelte a Featherman, Johns és Hauser (FJH) hipotézist. Ez a hipotézis egy olyan rendszerelemzés, mely nemzetközileg azt vizsgálja, hogy mennyire kerülnek a gyerekek, vagy unokák ugyanolyan társadalmi helyzetbe, mint a szülők, illetve nagyszülők voltak. Ez azért újszerű. mert szemben az egyszerű regressziós elemzésekkel kontrollál a strukturális változásokra. Ilyen például a generációk között az iskolai végzettség változása. Generációk között például nő sz iskolai végzettség úgy tűnhet fel, hogy a fiatalabban csak azért, mert magasabb az iskolai végzettségük felfelé mobilak. JFK ezt kiszűri. Arról, hogy miként kell, vagy lehet értelmezni vita folyik, de egy értelmezés szerint ezzel azt lehet mérni mennyivel mobilabb egy társadalom egy másiknál s ennyiben ez rendszer és nem kormányelemző. FJH kutatások azt mutatták, hogy a regressziós elemzésekkel ellentétben a társadalmak mobilitása

általában nem nő. A gyerekek, illetve unokák ugyanolyan társadalmi helyre kerülnek, mint a szülők, vagy nagyszülők. Andorka Rudolf volt az első kutató, aki ezt egy szocialista társadalomban felmérte. Ezek az adatok már 1962-ben is rendelkezésre álltak, de Ferge Zsuzsának nem volt az FJH az elemzéshez szükséges matematikai tudása. Andorka Magyarországon is igazolva látta az FJH-t. Ez fantasztikus eredmény volt, mindenki azt gondolta, hogy a szocializmus felszámolta a korábbi felső közép és uralkodó osztályt. Andorka Rudolf viszont azt találta, hogy azok esetében, akiket nem öltek meg, vagy nem kényszerültek kitelepülésre, mindössze több időre volt szükség, hogy visszakerüljenek a szülőkhöz hasonló helyzetbe. Andorka élete ezt jól illusztrálja. Kitelepítették, hosszú ideig fizikai munkát is kellett végeznie, mégis élete végére már a szocializmusban rendszerelemzés helyett kormányelemzést végzett s ezzel volt s van a mai napig nagy hatása. A kormányelemzés azt mutatja, hogy mit kell (kellene) a kormánynak tennie azért, hogy a magyarok élete jobb legyen rendszerváltás nélkül.

Mint már említettem, Andorka Rudolf óvatos volt, Amikor 1971 után én a rendszer egyik fő ellenségévé váltam, barátságunk nem szűnt meg, de elhalványult. Kevesebbet találkoztunk, de ez egy volt a legtöbb emberrel, valóban veszélyessé volt velem túl jó kapcsolatot tartani. Barátságunk 1988-89-ben újra indult, sokat keresett és mindenben a tanácsomat kérte. De ez se tartott sokáig. Andorka Rudolf közel állt Antall Józsefhez, gyerekkori barátok voltak s kölcsönösen tisztelték egymást. Én Antallt nem szerettem s igencsak kritikus voltam az MDF-el kapcsolatban is, így a barátságunk megint elcsendesedett.

1990 után pályája felfelé ívelt, 1991-96-ban az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) elnöke volt. 1991-ben a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem rektora lett.

Így Andorka Rudolf volt az első között, aki kimutatta, hogy Magyarországon a termékenység az újratermelésnél alacsonyabb s ebből a termékenységből eredő népességnövekedés alacsonyabb, mint a halálozás és nettó elvándorlás. Hasznos javaslatokat tett, mivel ellensúlyozhatná a kormány a magyar népesség csökkenését

Nem akart még egyszer börtönbe kerülni. Kerülte a konfliktusokat a rendszerrel, sőt már 1984-ben egyetemi tanár és tanszékvezető lett.

Rendkívüli kormányelemző tevékenysége volt. A magyar népességcsökkenéshez hasonlóan foglalkozott a legkülönbözőbb súlyos problémákkal, az alkoholizmussal, a családdal és minden egyes ügyben józan tanácsokat adott. Ezzel mintegy megalapozta azt, amit ma Magyarországon szociológiának lehet nevezni.

1989-ben Berend T. Iván elhatározza, hogy akadémikussá választ három olyan tudóst, akikből, ha nincs kommunista politika akadémikus lett volna, ilyen volt Andorka Rudolf, Heller Ágnes és jómagam. Csakhogy se Rudolfnak, sem nekem még akadémiai doktori fokozatunk sem volt. Ezért a mi esetünkben egy sajátos eljárást alkalmaztak. Nem kellett doktori disszertációt írunk, elég volt egy összefoglaló munkásságunkról. Ezt meg is írtuk s meg is védjük. Iván még azt is kitalálta, hogy a II. és IX. osztálynak adott külön akadémikusi helyet, így senkivel nem kellett versenyeznünk. Mindhármunkat meg is választották. Andorka Rudolf ekkor mondta: „Tudod Iván, annak, hogy mi idáig nem voltunk akadémikusok politikai oka volt. Annak, hogy most akadémikusok lettünk politikai oka van”. Így volt igaz.

Andorka Rudolf 1997-ben súlyosan megbetegedett, rákbeteg volt, nagy fájdalomban. Ajánlották neki adnak morfiumot, hogy a fájdalmát csökkentsék, de nem fogadta el mert dolgozott utolsó s valószínűleg leghatásosabb könyvén, ami a szociológia tankönyve volt. Amerikából minden héten felhívtam, hogy beszélgessek vele s csodáltam munkabírását. Csodáltam, de egyben nem egészen értettem. Amerikában a tankönyveknek szinte semmi értéke nincs. Az ír tankönyvet, akinek nincs elég új elméleti gondolata egy monográfiához. De magyar körülmények között Rudinak igaza volt. Harminc évvel halála után még szinte minden magyar egyetemen kötelező olvasmány. Ez a magyar szociológia.

Andorka Rudolf 1997. június 30-án hunyt el.

Andorka Rudolf főbb munkái

A budapesti nyugdíjasok helyzete és problémái. (társszerző: Cseh-Szombathy László) Budapest, 1965.; Dinamikus népgazdasági modellek. (társszerzők: Dányi Dezső és Markos Béla) Budapest, 1967.; Iskolai végzettség és szakképzettség. Budapest, 1967.; Alkoholizmus. (társszerzők: Cseh-Szombathy László és Vukovich György) Budapest, 1968.; Mikromodellek. Budapest, 1971.; Társadalmi jelzőszámok – társadalomstatisztikai rendszerek. Budapest, 1975.; A társadalmi mobilitás történeti tendenciái. (társszerzők: Harcsa István és Kulcsár Rózsa) Budapest, 1975.; Determinants of Fertility of Advanced Societies. London,

1978.; Andorka Rudolf - Zagórski Krzysztof: A társadalmi mobilitás Magyarországon és Lengyelországban. Az 1972. és 1973. évi adatfelvétel összehasonlító elemzése; KSH, Budapest, 1979. (Társadalomstatistikai közlemények); A magyar községek társadalmának átalakulása. Magvető, Budapest, 1979.; A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. 1982.; The Social Demography of Hungarian Villages in the Eighteenth and Nineteenth Centuries (With Special Attention to Sárpilis 1792–1804) (Journal of Family History 1986. 2. 169–192. (társszerző); Bevezetés a szociológiába. 1986. (utolsó kiadás 2006.); Gyermekszám a fejlett országokban. Gondolat, Budapest, 1987.; Demográfiai átmenet Magyarországon. Budapest, 1991.; Satisfaction and Mobility in Eastern and Central Europe. Budapest, 1992.; A jóléti rendszer átalakulása Magyarországon. (társ-szerzők: Anna Kondratas és Tóth István György) Budapest, 1994.; Szegénység és szociálpolitika a 90-es években; szerk.: Andorka Rudolf; BKTE, Budapest, 1995. (Kutatási beszámolók Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Közszolgálati Tanulmányi Központ); *Homo socio-oeconomicus*. A közgazdaságtan és a szociológia társadalmi és emberképe. Akadémiai székfoglaló. 1991. március 27. Budapest., 1995. (Értekezések, emlékezések); A magyar társadalom modernizációja hosszú- és rövidtávon, társadalmi jelzőszámokkal mérve. 1870-1984. (társszerző: Harcsa István) Budapest, 1996.; Merre tart a magyar társadalom? Szociológiai tanulmányok a magyar társadalom változásairól és problémáiról. Antológia, Lakitelek, 1996.; Gyermek, család, történelem. Történeti demográfiai tanulmányok; Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Budapest, 2001. és Bevezetés a szociológiába. (szerk.: Spéder Zsolt) 2. javított és bővített kiadás) Osiris, Budapest, 2006.

Szelényi Iván

egyetemi tanár, az MTA rendes tagja

email: szelenyiivan@gmail.com